

1. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції напрямку руху в українській мові : навч. посіб. / З. І. Іваненко. – Чернівці : [б. в.], 1975. – 56 с.
2. Кобзарєва Т. Ю. О структуре денотативного значения предлогов / Т. Ю. Кобзарєва, Л. Г. Лахути // Семантическая структура слова: психолінгвістическіе ісследованія. – М. : Наука, 1971. – С. 124–139.
3. Пайар Д. Предлог НАД: факты и интерпретации / Д. Пайар, В. Плуңгян // Исследования по семантике предлогов : сб. ст. / отв. ред. Д. Пайар, О. Н. Селивѣрстова. – М. : Рус. слов., 2000. – С. 83–114.
4. Плуңгян В. А. По поводу «локалистской» концепции значения: предлог *под* / В. А. Плуңгян, Е. В. Рахилина // Исследования по семантике предлогов : сб. ст. / отв. ред. Д. Пайар, О. Н. Селивѣрстова. – М. : Рус. словари, 2000. – С. 115–133.
5. Тихонов А. Н. Префиксальные видовые пары в русском языке (приставка *под-*) / А. Н. Тихонов // Вопросы филологической науки. – Самарканд, 1969. – Вып. 169. – С. 32–43.
6. Ферм Л. Выражение направления при приставочных глаголах перемещения в современном русском языке. К вопросу префиксально-предложного детерминизма / Л. Ферм. – Stockholm : Uppsala, 1990. – 188 с.

Галаур Светлана. Вертикальная локализация и префиксально-предложная корреляция. В статье делается попытка доказать, что префиксально-предложная корреляция глагольного предиката принимает активное участие в семантико-синтаксической организации предложения. Исследованы непосредственный / опосредствованный типы соотношения приставки и предлога в синтаксических структурах с общим планом содержания «вертикальная локализация», в частности с семантическими фрагментами «направление движения в пространство выше локативного ориентира», «направление движения в пространство ниже локативного ориентира», «направление движения из пространства выше локативного ориентира», «направление движения из пространства ниже локативного ориентира». Установлен спектр конкретных репрезентантов префиксально-предложной корреляции в виде моделей и субмоделей. Описаны возможности предложений вступать в синонимические отношения, определены особенности заполнения их предикатной и правосторонней позиций.

Ключевые слова: префиксально-предложная корреляция, глагольный предикат, правосторонний распространитель, вертикальная локализация, локативный ориентир.

Galaur Svitlana. Vertical Localization and Prefix and Prepositional Correlation. The article is attempt to prove the fact of participation of prefix and prepositional correlation of verbal predicate in semantic and syntactic organization of sentence. In the investigation also were analysed direct / indirect types of coexistence of prefix and preposition in syntactical structures with the plane of content «vertical localization», with sense fragment «direct of movement in the space below of locative landmark», «direct of movement from the space upwards of locative landmark», «direct of movement from the space below of locative landmark». Spectrum of concrete representatives of prefix and prepositional correlation by way of models and submodels was discovered. Possibilities of sentences with correlation to take synonymic relations were described, peculiarities of infill its predicate and right side positions were determined.

Key words: prefix and prepositional correlation, verbal predicate, right side spreader, vertical localization, locative landmark.

Стаття надійшла до редколегії
06.08.2013 р.

УДК 811.161.2'367.5

Наталія Костусяк

Синтаксична вербалізація відмінкових і прийменниково-відмінкових форм іменників у сучасній українській літературній мові

У статті запропоновано оновлену класифікаційну схему дослідження синтаксичної відмінникової вербалізації; вирізняє й ієрархізовано відмінкові та прийменниково-відмінкові форми як засоби її експлікації; зацентровано увагу на сукупності аналітичних компонентів, що надають вторинним субстантивам дієслівного граматичного оформлення; схарактеризовано відмінникові транспозити з опорою на похідну міжрівневу категорію валентності, відповідно до чого їм надано статус одновалентних предикатів; розмежовано центральні й периферійні засоби моделювання лівобічної суб'єктної синтаксеми; описано комунікативну (за актуального

членування висловлень) спеціалізацію спрямованих у вербальну площину безприйменникових і прийменникових морфологічних форм категорії відмінка; розглянуто функціонування аналізованих мовних одиниць на тлі модальної модифікації реченневих побудов.

Ключові слова: відмінкова форм, прийменниково-відмінкова форми, транспозиція, транспозит, вербалізація, валентність, суб'єкт, тема, рема, модальність.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвістичній науці до багатоаспектних, складних і полірівневих явищ правомірно зараховують транспозицію, дослідження якої ґрунтується на зіставленні первинних, чітко регламентованих засобів маркування відповідних граматичних значень, з одного боку, та нових функційно еквівалентних формах їхньої реалізації – з іншого. Крім того, важливу роль в окресленні векторів транспозиційного процесу відіграє зорієнтованість на динамічні мовні зміни й виразний акцент на комунікативно-прагматичній інтерпретації зазначеної проблеми. Як засвідчують провідні лінгвістичні студії останнього часу, такі концепти найперспективніші для комплексного вивчення особливостей транспозиції міжрівневої категорії відмінка, що може виявляти стосунок до внутрішніх (внутрішньограмемних) та зовнішніх (міжчастиномовних) переходів. Із-поміж двох зазначених різновидів синтаксичних транспозиційних змін у фокусі уваги вчених зазвичай перебуває граемна (внутрішня) транспозиційна спрямованість морфологічних відмінків. Натомість праць, присвячених описові синтаксичного переходу субстантива в площину іншої частини мови, значно менше.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед невеликої кількості граматичних студій, у яких запропоновано глибоке й системне пізнання сутності явища асиметрії в мові, пов'язаного з функціонуванням відмінкових і прийменниково-відмінкових форм, чільне місце посідає монографія А. Ю. Габай «Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові» [2]. Менше досліджено відіменникову синтаксичну вербалізацію. Акцентуючи увагу на цьому явищі загалом, лінгвісти зазвичай спрямовують свої зусилля на опис предикативно вжитих прикметників [3; 8–12; 14], прислівників [7] і числівників [4]. Водночас поза класифікаційною сіткою вторинних засобів експлікації синтаксичних еквівалентів дієслова перебувають транспоновані у вербальну площину іменники з власне-предметним значенням. Відсутність спеціальних ґрунтовних праць, присвячених комплексному аналізу відмінкових і прийменниково-відмінкових форм іменника на тлі транспозиційної дієслівної граматики, темо-ремного членування структурованих ними висловлень, валентного потенціалу та інших важливих аспектів, засвідчує **актуальність** порушеної проблеми. Безперечно, оригінальність і цілісність концепції синтаксично вербалізованих іменників забезпечить зорієнтованість на попередні напрацювання зарубіжних і вітчизняних мовознавців, з ім'ям яких пов'язане створення чітких і досконалих класифікаційних моделей транспозиції (трансляції, контамінації) (Ш. Баллі, Л. Теньєра, Е. Бенвеніста, М. Докуліла, Є. Куриловича, Ю. С. Степанова, М. Д. Степанової, Г. Гельбіга, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, Н. В. Гуйванюк, В. М. Ожогана та ін.).

Мета статті полягає в поглибленому комплексному теоретичному дослідженні зовнішньої синтаксичної відіменникової вербалізації. Реалізація поставленої мети зумовлює розв'язання низки **завдань**: 1) з'ясувати умови синтаксичної вербалізації іменників; 2) вирізнити й ранжувати відмінкові та прийменниково-відмінкові форми як засоби маркування дієслівної позиції; 3) визначити валентний потенціал досліджуваних мовних одиниць; 4) розмежувати центральні й периферійні засоби моделювання лівобічної суб'єктної синтаксеми; 5) схарактеризувати комунікативну (за темо-ремного членування) специфіку спрямованих у вербальну площину морфологічних форм категорії відмінка; 6) розглянути функціонування відіменникових транспозитів на тлі модальної модифікації реченневих побудов.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасній українській літературній мові з-поміж вторинних формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних і комунікативних функцій відмінкових і прийменниково-відмінкових форм іменників на особливу увагу заслуговує їх розгляд через призму вербалізації. Уживання вказаних мовних одиниць як позиційних еквівалентів дієслова уможливають морфема-зв'язка *бути* та інші дієслівні невластиві зв'язки – напівморфема-слова на зразок *становити, стати, виявитися, лишатися, лишитися, зватися, називатися, доводитися* й ін., що маркують категорії часу, способу, особи та числа; невластиві зв'язки реалізують ще й видову диференціацію цих форм. Крім того, зазначені аналітичні компоненти великою мірою нейтралізують відмінкове закінчення, а отже, модифікують іменникові

категорії відмінка, числа й роду, які внаслідок транспозиційних процесів стають дещо послабленими в синтаксично вербалізованих формах. Часткова функційна нівеляція цих категорійних величин у розглядуваних дериватах зумовлена їх зосередженням і морфологічним закріпленням у зв'язкових елементах, які поряд із морфологічними та синтаксичними ознаками виступають репрезентантами низки семантичних характеристик. Зокрема, функціонування морфеми-зв'язки *бути* й невластивості зв'язки *виявитися* слугує засобом увиразнення реального існування, наявності в предметі відповідної кваліфікативної ознаки, вираженої іменником; напівморфема-слово *стати* вказує про її набуття предметом, а аналітичні компоненти *лишатися / лишитися, залишатися / залишитися, зоставатися / зостатися* експлікують опрідметнену властивість, яка продовжує бути характерною для її носія. Наприклад: *Ще вчора він був козакнетяга, <...> а нині – вчитель, наставник юності!* (В. А. Шевчук); *...попович став гетьманом, а Колиска так і лишився конюхом* (Ю. Мушкетик). Подані теоретичні положення засвідчують, що транспозицію субстантивів у вербальну площину варто кваліфікувати як синтаксико-аналітичну.

Розгляд вербалізованих відмінкових і прийменниково-відмінкових форм з опорою на дієслівну морфологічну, синтаксичну та семантичну спеціалізацію зумовлює вирізнення двох моделей присудкових компонентів – складеного іменного присудка та його ускладненої моделі, структурованої елементами дієслівного складеного (допоміжними модальними дієсловами й прикметниками) та іменного складеного (іменниковою частиною з притаманними їй зв'язками) присудків, пор.: *Мій батько був військовий льотчик* (Т. Яковенко); *Цей хлопець мені доводиться братом і Душа у тебе має бути крицею* (Л. Костенко); *Дочка повинна стати хорошим лікарем; Не гідна ти дочкою лісу зватися!* (Леся Українка). У функційному плані відмінковий і прийменниково-відмінковий компонент, що реалізує присудкові ознаки, визначають як «структурний еквівалент дієслова» [13, с. 170], оскільки подібно до дієслівних форм він уходить у структурну схему елементарного з формально-синтаксичного боку простого двоскладного речення й перебуває з підметом у предикативному зв'язку.

До важливих аспектів дослідження відмінкових транспозитів належить опис сукупності їхніх морфологічних варіантів. Розв'язуючи зазначену проблему, А. П. Загнітко виділяє два різновиди засобів маркування синтаксично вербалізованих субстантивів: 1) власне-присудкові, до яких зараховує форми називного, орудного, безприйменникового та прийменникового (із прийменником *за*) знахідного відмінків, а також родового «ознаки, транспонованої із атрибутивної функції в предикативну» [6, с. 152], надаючи їм статусу спеціалізованих; 2) невластивості присудкові. Згідно з концепцією А. П. Загнітка, неспеціалізованою формою може бути будь-який другорядний член речення із дієсловом-зв'язкою *бути*, що приписує підметові ознаки, які мають конкретний характер [6, с. 152]. У межах цієї групи спрямованих у дієслівну сферу мовних одиниць лінгвіст розглядає форми родового, знахідного, орудного та місцевого відмінків [6, с. 152]. Безперечно, така класифікаційна модель заслуговує на увагу, але, на нашу думку, потребує деякого уточнення. З огляду на досліджену джерельну базу вважаємо, що всі зараховані до першої групи морфологічні варіанти не можна назвати спеціалізованими, оскільки їм притаманний різний функційний вияв, а отже, вони потребують відповідного ранжування.

У сучасній українській літературній мові синтаксичну парадигму формальних репрезентантів вербалізованих субстантивів очолює грамема називного: *Бессарабія – край особливий* (О. Марченко); *У вас же очі – неначе волошки в житі!..* (Я. Майстренко); *Пісня – предків біль* (Д. Павличко); *Хата – пуста* (І. Пільгук); *На що звелась людина! А був мов дуб* (В. А. Шевчук); *...він був завжди як глина, з якої можна виліпити усе, що хочеш* (В. А. Шевчук).

До центральних засобів експлікації синтаксично транспонованих у площину дієслова відмінкових форм, зокрема в аналітичному різновиді, належить відмінкова форма орудного, що, за спостереженнями І. Р. Вихованця, дедалі більше закріплюється в присудковій функції, витісняючи в такий спосіб називний предикативний [1, с. 133], наприклад: *Ти був полонеником хана Кзи, тепер будеш моїм!..* (В. Малик); *...а королем був Ягайло* (Р. Іванчук); *Ти була рабинєю в хазяїна...* (Р. Іванчук); *Верхів'ям чоло стає* (В. Симоненко); *В семінарії він вчився разом з Ісидором Шараневичем, який згодом став професором історії Львівського університету...* (Ю. Мушкетик); *Світ здається чарівною казкою* (В. Симоненко).

Як засвідчує корпус дослідницького матеріалу, у предикативну позицію потрапляють відмінкові та прийменниково-відмінкові форми знахідного, проте вони перебувають на периферії засобів моде-

лювання відіменникових транспозитів: Вони [війни. – Н. К.] **становили** духовний клімат його епохи (О. Довженко); ...Каносса <...> **становила** собою мовби окремішній, самодостатній світ... (П. Загребельний); Найнявся служити до одного панка, **був за кучера** в нього (І. Пільгук); Я їй **була за матір**, бо рідна вмерла ще при пологах (В. А. Шевчук); ...малий Данилко виходив крадькома з хати, покинувши сестру, коло якої **був за няньку**... (Ю. Яновський); ...Павло Гречаний <...> **був за маїталіра**... (Г. Тютюнник); Та в нього **був за начальника штабу** славетний Гнейзенау (Ю. Яновський).

Діапазон периферійного вияву вторинних предикатів доповнюють іменники в родовому відмінку. Відомо, що в лінгвістичній літературі неодноразово наголошували на абсолютній транспозиційній природі цієї грамеми [5], проте така спеціалізація зазначеного відмінка не заперечує потрактування його як одного з найпериферійніших засобів вираження вербальної площини. Наприклад: Гарні діти були. **Козацького доброго крою** (Л. Костенко); Колір коня **був сивого диму** (М. Хвилювий). Крім речень стверджувальної модальності, аналізована відмінкова форма засвідчена в заперечних конструкція, трансформаційно пов'язаних зі стверджувальними. У такому разі вона корелює з предикативно вжитим знахідним: ...поранений звір **не становить** для нього жодної загрози... (П. Загребельний) ← Поранений звір **становить** для нього загрозу; Жінки **не становили винятку** (П. Загребельний) ← Жінки **становили виняток**. Виступаючи компонентом іменного складеного присудка, грамема родового поєднується з дієслівною зв'язкою *бути*, що може мати нульовий вияв: Гетьман справді мав невеличку голову, загострене лице й невеликі вуха, але **статури був не щупавої** (Ю. Мушкетик); **Була** та сукня й **іншого крою**... (В. А. Шевчук); ...той **був високий та худий, цей середнього зросту і повний** (В. А. Шевчук). Функціонування відмінкової форми родового в предикативній функції притаманне переважно розмовно-побутовому та художньому стилям.

У межах позавідмінкової (дієслівної) сфери А. П. Загнітко розглядає предикативно вжиті форми місцевого відмінка, які перебувають у трансформаційних зв'язках із власне-дієсловами [6, с. 153], пор: Богданко **в козаках** і Богданко **козакує**... (В. А. Шевчук); Та, власне, він і до цього **був більше в мандрах**, аніж у Харкові (В. А. Шевчук) і Та, власне, він і до цього більше **мандрував**, аніж **був** у Харкові; Перша команда з козаків Кисляківського та Мінського куренів **у мандрах** понад Бугом і Перша команда з козаків Кисляківського та Мінського куренів **мандрує** понад Бугом... (Ю. Мушкетик). Проте в сучасній українській мові не завжди можна простежити такі кореляції, наприклад: **Батько в партизанах**.

Отже, дослідження іменникових морфологічних засобів моделювання формально-синтаксичної присудкової позиції дає змогу розмежувати дві граматичні зони: центральну, засобами експлікації якої виступають безприйменникові форми називного та орудного відмінків, і периферійну, структуровану відмінковими та прийменниково-відмінковими формами знахідного, безприйменниковою формою родового і прийменниковою формою місцевого.

Своєрідність відіменникових транспозитів можна простежити за детального вивчення не тільки їхніх формально-синтаксичних, а й семантико-синтаксичних ознак. Семантико-синтаксичний акцент передбачає потрактування зазначених мовних одиниць як предикатних синтаксем, що мають не типові для цієї позиції формальне маркування. Крім того, однією з найважливіших граматичних особливостей та виразником невластиво-іменникової природи аналізованих вторинних компонентів виступає транспонована з власне-дієслівної сфери міжрівнева категорія валентності, яка відповідно до функційної рухливості іменникових форм набуває статусу визначальної категорійної величини, не притаманної субстантивам у їхньому первинному вияві. Варто наголосити, що з-поміж усіх невербоцентричних носіїв валентності відмінкові та прийменниково-відмінкові предикати формують найпериферійнішу групу, оскільки мають лише одновалентний вияв. Отже, в іменниковій валентності нейтралізовано грамеменне протиставлення. З огляду на це відмінкові та прийменниково-відмінкові транспозити структурують тільки двокомпонентні семантично елементарні реченнєві побудови, потребуючи для реалізації свого змісту лівобічного компонента – суб'єкта. У суб'єктній сфері зазвичай функціонують семантично неускладнені компоненти на позначення істот чи конкретних предметів, хоч зрідка в ній перебувають субстантиви предикатного значення, пор.: **Вона** була люблячою, але разом з тим і суворою матір'ю (Г. Тютюнник) і ...твоя **віра** стане тобі новим рабством (Р. Іваничук). Зважаючи на семантичну природу опорного предиката, А. П. Загнітко розмежовує два різновиди лівобічної субстанційної синтаксеми – суб'єкт кваліфікації та суб'єкт ідентифікації [6, с. 288],

пор.: *Отак Кайдан <...> став запорожцем* (Ю. Мушкетик) і *Ти Вишняківна* (Л. Костенко); – *А мій татусь – герой-танкіст* (Т. Яковенко).

В українській мові лівобічній субстанційній синтаксемі притаманні первинні та вторинні морфологічні засоби вираження. Сферу перших структурує грамема називного відмінка: *Ясько за пастушка був саме того літа...* (М. Рильський); *Ковниця становила мовби окреме царство серед новгородських укріплень* (П. Загребельний); *Михайло став другом, якщо не сказати улюбленцем Косачів* (М. Олійник). До первинних засобів експлікації суб'єктної функції тяжіє грамема кличного відмінка, що перебуває у валентній рамці імперативно оформлених відіменникових предикатів і корелює з формально-синтаксичною підметовою позицією. За такої умови формально-синтаксичну предикативність репрезентує не власне-координація, а транспозиційна координація. Наприклад: *Лаверіночку, <...> станьмо турками. Хіба то не однаково, ким жити на землі!* (Ю. Мушкетик). Своєрідним доповненням до основних засобів вираження суб'єктної синтаксеми, співвідносною з формально-синтаксичною підметовою позицією, варто вважати родовий відмінок, який уходить у валентну рамку невеликої групи предикатів кількості: *...пастирів нема, братчиків жменька...* (Р. Іваничук); *...оборонців було як трави та листу, а лісовчиків супроти них – жменька...* (Р. Іваничук); *Бурякових полів тут – море...* (М. Вінграновський). Вторинним репрезентантом суб'єкта, зумовленого валентною перспективою синтаксично вербалізованих транспозитів, виступає давальний відмінок, пов'язаний із називним трансформаційними відношеннями: *Йому самому захотілося стати отаким дядьком на возі...* (В. О. Шевчук) ← *Він сам захотів стати отаким дядьком на возі.*

Комплексне дослідження транспонованих до сфери дієслова відмінкових і приєменниково-відмінкових форм передбачає їх розгляд не тільки на формально-синтаксичному та семантико-синтаксичному підрівнях, а й на комунікативному, що зумовлює визначення функційної темо-ремної спеціалізації аналізованих мовних одиниць. У стилістично нейтральному мовленні вони зазвичай перебувають у позиції реми чи її складника. За такої умови не порушено узвичаєного порядку розміщення теми й реми: *...я / тільки хазяїн трамбака й нічого більше!* (Ю. Яновський); *...бог Папай / був скіфам праотець...* (Л. Костенко). У синтаксичних конструкціях рему, виражену формою називного відмінка, часто увиразнюють різні інтонаційні засоби в усному мовленні (паузи, темп вимови), яким на письмі відповідає тире: *Я / – трактористка* (І. Драч); *Печаль моя / – ріка без переправи...* (Л. Костенко); *А дим / – як океан!* (В. Густі). Основу інформативної структури висловлення становить орудний відмінок, який на формально-синтаксичному рівні корелює зі складеним іменним присудком: *Льонця з дівка / стала враз принадною дівцею з дурманом в очах* (Р. Іваничук); *...мій батько / теж був сином професора ще царського* (П. Загребельний); *Коснятин / був сином Добрині* (П. Загребельний). Моделюючи позицію реми, не порушують узвичаєного порядку розміщення компонентів актуального членування висловлень синтаксично вербалізовані відмінкові та приєменниково-відмінкові форми знахідного: *...графиня Тосканська з герцогом Вельфом / становили мовби почесний супровід імператриці...* (П. Загребельний); *...Павло Гречаний <...> / був за маїталіра...* (Г. Тютюнник). Симетричне співвідношення між формально-синтаксичною, семантико-синтаксичною структурами та актуальним членуванням простого речення показує за умови функціонування у вербальній площині відмінкової форми родового, наприклад: *Будинки / кольору світлої глини...* (П. Загребельний); *...обличчя <...> / картопляного кольору* (Г. Тютюнник); *Султанський диван / не становив винятку...* (П. Загребельний). За позицією реми закріплений і місцевий відмінок, що разом із дієслівною зв'язкою має стосунок до предикативної (дієслівної) синтаксичної транспозиції, наприклад: *Батько / в роз'їздах.*

Водночас варто звернути увагу на низку конструкцій, у яких порядок слів, зумовлений семантико-синтаксичною та формально-синтаксичною структурами, не завжди збігається з порядком слів, передбаченим комунікативним планом висловлень. Переважно ця асиметрія викликана тим, що виділення теми й реми залежить від завдань висловлення, від конкретної комунікативної мети повідомлення. Для речень, у яких рема не корелює з предикатним компонентом, характерна підвищена експресія, зумовлена емоційним станом мовця. Таке явище простежуємо у висловленнях зі специфічними формальними засобами. Зокрема, позицію реми увиразнюють частки *тільки, лише (лиш), навіть саме, і (й)* тощо. Відповідно до зазначених ознак у висловленні *Тільки раб / душею може бути тираном над рабами!* (І. Пільгук) відіменниковий транспозит перебуває в позиції постпозитивної теми, а препозитивну рему експлікує суб'єктна синтаксема, співвідносна на формально-синтаксичному підрівні з підметом.

У сучасній українській літературній мові з реченнями, структурованими синтаксично вербалізованими відмінковими та приєднаними-відмінковими формами, пов'язана певна модальна модифікація. Варто зазначити, що такі синтаксичні одиниці, реалізуючи інтенцію мовця та репрезентуючи витлумачене як реальне чи ірреальне, можуть виконувати роль засобів маркування різних грамем синтаксичної модальності: 1) розповідної: *...Ярославна – дочка князя Ярослава Осмомисла...* (С. Пушик); 2) питальної: *Хіба не цвіт Цей білий сніг?* (Г. Чубач); 3) спонукальної: *Лавріночку, <...> станьмо турками* (Ю. Мушкетик); 4) бажальної: *Хай би всі діти стали гордістю своїх батьків;* 5) умовної: *Якби мені ти стала за дружину, яка б то радість увійшла в мій дім!* (Л. Костенко); 6) стверджувальної / заперечної: *Чужа душа – то тихе море сліз* (Л. Костенко); *Криниця без джерел – це не криниця...* (О. Богачук); *Названий товаришем Дзядзьком матеріал не є художньою прозою* (В. Дрозд); 7) вірогідності: *Порадьте, діду, ви ж їй наче батько* (Л. Костенко); 8) переповідності: *Чужа душа – то, кажуть, темний ліс* (Л. Костенко); 9) потенційності: *Усиновлювачем дитини може бути повнолітня дієздатна особа* («Голос України», 2010).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у сучасній українській літературній мові іменникові компоненти, крім первинного вияву, засвідчені в трансформованих реченневих побудовах, де вони виконують роль синтаксичних еквівалентів дієслова, репрезентуючи явище міжчастиномовної транспозиції. Синтаксичний різновид вербалізації моделюють форми називного, орудного, знахідного, родового відмінків та приєднаними-відмінкові субстантиви, марковані грамами знахідного й місцевого, у поєднанні з морфемою-зв'язкою *бути* та іншими напівморфемами-словами, які надають дієслівного граматичного оформлення. Спрямованість відіменникових транспозитів у вербальну площину відкриває перспективи для їх дослідження з опорою на похідну міжрівневу категорію валентності, що слугує основою для їх потрактування як одновалентних мовних одиниць. Класифікаційну модель синтаксично вербалізованих субстантивів доповнює їхня позиція реми в комунікативно членованих висловленнях, а також функціонування в реченнях розповідної, питальної, спонукальної, бажальної, умовної, стверджувальної / заперечної модальностей та в конструкціях із модальним значенням вірогідності, переповідності й потенційності. У перспективі дослідження вбачаємо створення нової класифікаційної схеми опису інших відіменникових транспозитів, зокрема спрямованих в ад'єктивну площину.

Джерела та література

7. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
8. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові : [монографія] / А. Ю. Габай. – К. : Вид. дім Дмитро Бураго, 2011. – 232 с.
9. Городенська К. Реченнєвотвірний потенціал предикатів якості / Катерина Городенська // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр.]. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – Вип. 7. – С. 27–31.
10. Городенська К. Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості / К. Г. Городенська // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – № 5. – С. 23–26.
11. Джура А. Частиномовна та внутрішньовідмінкова транспозиція відмінкових форм / Алла Джура // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія : [зб. наук. пр.]. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 57–60.
12. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
13. Кендюшенко А. Г. Про семантичну структуру речень з предикативними прислівниками / А. Г. Кендюшенко // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С. 50–54.
14. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 179 с.
15. Костусяк Н. М. Особливості відприкметникової вербалізації в українській і польській мовах / Н. М. Костусяк // Україна і Польща: діалог культур (Мовно-літературні та суспільно-політичні відносини) : [зб. наук. пр.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – С. 229–237.
16. Носкіна Л. В. О семантических типах предикатов-прилагательных / Л. В. Носкіна // Вестник Ленинградского университета. Серия 2 : История, языкознание, литература. – 1988. – Вып. 4. – С. 111–113.
17. Пасічник І. А. Категорія валентності предикативних прикметників : [монографія] / І. А. Пасічник. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 184 с.

18. Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній функції / М. Я. Плющ // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 7. – С. 86–90.
19. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер ; [пер. с фр. И. М. Богуславского и др.]. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.
20. Тимкова В. А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові : [монографія] / В. А. Тимкова. – К. : Кондор, 2005. – 134 с.

Костусьяк Наталия. Синтаксическая транспозиция падежных и предложно-падежных форм имен существительных в современном украинском литературном языке. В статье предложена обновленная классификационная схема исследования синтаксической вербализации имен существительных; выделены и иерархизированы падежные и предложно-падежные формы как средства ее экспликации; акцентируется внимание на совокупности аналитических компонентов, придающих вторичным субстантивам глагольного грамматического оформления; характеризуются отсубстантивные транспозиты с опорой на производную межуровневую категорию валентности, с учетом чего они квалифицируются как одновалентные предикаты; разграничиваются центральные и периферийные средства моделирования левосторонней субъектной синтаксемы; анализируется коммуникативная (при актуальном членении высказываний) специализация направленных в вербальную плоскость беспредложных и предложных морфологических форм категории падежа; рассматривается функционирование указанных языковых единиц на фоне модальной модификации предложений.

Ключевые слова: падежные и предложно-падежные формы, транспозиция, транспозит, вербализация, валентность, субъект, тема, рема, модальность.

Kostusyak Nataliya. Syntax Verbalization of Case and Prepositional Case Forms of Nouns in Modern Ukrainian Literary Language. In the article an updated classification scheme of analysis syntactic verbalization that formed from the noun is presented, case and prepositional case forms as a means of explication are pointed; an attention to the totality of analytical components that provide secondary substantive of verbal grammatical processing is accented; formed from the noun transpositions relying on derivative interlevel category valence are characterized, according to which the status of monovalent predicates are granted them; the central and peripheral simulation tools of left-sided subjective syntax grammar are delineated, communication (by actual division statements) specialization in the verbal plane aimed non-prepositional and prepositional forms of morphological categories of case is detailed, the functioning of language analyzing units against of modal modifications of sentences constructions.

Key words: case and prepositional case forms, transposition, transpozit, verbalization, valence, subject, theme, rema, modality.

Стаття надійшла до редколегії
26.07.2013 р.